

Comenius 1592-1670. Doba mezi rozumem a šílenstvím. Jan Amos Komenský a jeho svět. Praha, Jízdárna Pražského hradu

V končící výstavní sezóně postihla velké pražské projekty koronavirová pohroma opravdu citelně. Kromě mezinárodních výstav pořádaných Národních galerií o Rembrandtovi a Toyen a jedinečné expozice v Národním muzeu „Sluneční králové“ s neopakovatelnými výpůjčkami z Egypta to byla i jubilejní výstava o Komenském v Knihovně Akademie věd ČR na Národní třídě. Nejen v české kotlině je obvyklé, že se významná výročí historických událostí, ale najmě kulatá jubilea spojená s narozením či úmrtím osobností národního i evropského věhlasu připomínají výstavami. Zpravidla se také při takových prestižních prezentacích otevírají štědré finanční zdroje ze státních prostředků. Ostatně tak tomu nebylo jinak ani u jubilejních výstav spojených s Komenským, jako pamětník a spoluautor si dovoluji připomenout namátkou stěžejní výstavu v Uherském Brodě 1992 či expozici v Naardenu 2007 (obě slouží dobře dodnes jako trvalé expozice). Totéž platí o moderních stálých výstavách v Přerově, Fulneku a hlavně v Národním pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze. Pochopitelně takovou ambici „Komenský na Hradě“ mít ani nemůže. Netroufnu si odhadnout náklady na posuzovanou výstavu v hradní jízdárně, ale jistě to byla multimilionová částka, která tak bohužel vyšumí bez trvalejšího efektu. Bylo proto asi důležité včas přesvědčit „státní pokladníky“ o významu akce a získat co nejvyšší grant.

Výstava je to vskutku mimořádná, ohromující nejnovějším využitím počítačové grafiky, aplikací nejnovějších IT technologií (rozpohybované obrazy a mapy na velkých obrazovkách, na naskenovaných knihách se samy obracejí listy apod.). Někdy však převáží dojem, že tato exhibice „aktuální výstavnické moderností“ se dere do popředí návštěvníkovy pozornosti na úkor obsahu, tj. Komenského odkazu samotného. Všude se to hemží vybranými (vesměs známými) citáty Jana Amose, vše v dokonalé dvojjazyčné podobě. Tyto výroky samozřejmě odkazují na citovaný zdroj, ale jejich srozumitelná interpretace v kontextu Komenského života a díla chybí. A tak se např. dovídáme o „vypálení Lešna polskými sedláky“, ale o Komenského problematickém spisu Chvalořeč na Karla Gustava, švédského krále, se tu nedovíme. Též platí o Komenského vztahu k anglické revoluci a Cromwellovi či jistého rozporu mezi Komenského úsilím o mír (v jeho pojetí ovšem „mír ve svobodě“) a podporou švédských válečných plánů (včetně subvencí od zbrojařské rodiny de Geerů). Patrně s ohledem na zahraniční hosty Prahy český text doprovázejí i zbytečně doslovné dlouhé mutace, byť jazykově dokonalé. To vše se jistě promítlo do nákladů. Za mou téměř dvouhodinovou prohlídku jsem ovšem cizince nezaregistroval (při vší úctě Komenský není Rembrandt), převažovaly důchodkyně s obtížemi čtoucí v brýlích testy s málo zřetelnými písmenky na tmavém pozadí a školní skupinky, ty zase naopak od starších občanů spěchající a netrpělivé. Více se mohl a měl návštěvník (hlavně ten zahraniční) dozvědět o Komenského aktuálním odkazu pro současný svět. Především o jeho pansofickém projektu s akcentem na skutečnost, že tento neoriginálnější český myslitel, vycházející přitom z odkazu české reformace a Jednoty bratrské, je vlastně ideovým původcem světového a evropského sjednocování na základě respektování svobody náboženské a národní. Mezi stovkami artefaktů je sice věnována celá sekce „Komenský jako ikona a pomník“ ztvárnění Jana Amose v českém výtvarném umění 19. až 20. století. Ale opět – v kontrastu s menší výstavou

v Akademii věd – postrádáme větší zdůraznění a vysvětlení osobnosti Jana Amose coby klíčové postavy národního pantheonu v době českého obrození a emancipačního úsilí o svébytnost. Na druhé straně tu kurátoři shromáždili i mnoho originálů, jinak stěží dostupných. Z malířů jsou zastoupeni Brožík či Sýkora, sochaře reprezentují četné modely: Bílek, Horejc, Makovský, Schnirch, Štursa.

Výstava je tedy spíše velkolepým uměleckohistorickým projektem s dech beroucím využitím elektronických vizuálních efektů, navíc umocněná nápadným architektonickým řešením a působivým designem. Luxusně vypravený výstavní katalog s kvalitními barevnými redukcemi a rozsáhlými texty, ovšem za 1500 Kč (a to bude zřejmě ještě dotovaná cena) asi moc prodejný nebude. Silně tu chybí nějaká levnější a přehledná publikace! Pod koncepcí a realizací výstavy jsou podepsáni kunsthistorikové Vít Vlnas a Lenka Stolárová, v informačním panelu stejně jako v katalogu je zdůrazněn i heuristický podíl Oddělení pro kmenologii a intelektuální dějiny raného novověku Filozofického ústavu AV ČR. V katalogu je obsažen i seznam literatury, který je z hlediska výsledků odborné kmenologické literatury dosti selektivní. Není tu příliš reflektováno starší kmenologické bádání (Polišenský, Válka, Čapková) ani produkce z okruhu uherskobrodského muzea (*Studia Comeniana et historica*), jehož symposia jsou tradiční platformou vědeckého bádání. Celkově na výstavě uměleckohistorický akcent tak trochu upozadil i poznatky historiografie (kupodivu v seznamu spolupracovníků či poradců nenajdeme ani nejvýznamnější i soudobé historiky raného novověku, specialisty na 16. a 17. století včetně třicetileté války).

Ale dost bylo kritiky, a proto obraťme pozornost k nepopíratelným kladům a přínosům. Především si cením úsilí autorského týmu získat pro dočasnou výstavu obrovské množství artefaktů, ať už obrazů nebo soch, vzácných tisků a map (nechybí mezi nimi i mimořádně cenný kolorovaný originál Komenského *Moravy* z roku 1627). Protože jsou všude v popiscích uváděny zdroje, lze si udělat představu o šíři záběru. Kromě domácích galerií, knihoven, muzeí, zámeckých expozic i církevních institucí sáhli kurátoři i po zahraničních zápůjčkách (mj. Německo, Polsko, Nizozemsko ad.). Kromě vybraných unikátních Komenského tisků (rané spisy *Listové do nebe* nebo *Přemýšlování o křesťanské dokonalosti*, z dalších věhlasná *Brána jazyků*, *Svět v obrazech*, *Labyrint světa*, *Pronásledování církve české*, *Jedno potřebné* či polemické traktáty) a archiválií včetně Komenského autografu tu pozornější návštěvník objeví další dobová díla autorů, z nichž mnozí Komenského ovlivnili (Thomas More, Francis Bacon, Robert Fludd, Pierre Ramus nebo Tomasso Campanella, ale i lékařská pojednání Andrea Vesalia a Jana Jessenia s autorovým portrétem). Je tu k vidění i dílo, které tolik Komenskému nadlouho ublížilo: Baylův *Dictionnaire historique et critique* z roku 1697. Další knižní raritu představuje anglická kniha s titulem *John Amos Comenius: The Pattern of Universal Knowledge* se vzácným autorovým portrétem dle Hollarovy předlohy. Tvůrcům výstavy se také podařilo dát dohromady kolekci dobových portrétů, většinou maloformátových grafických tisků s portréty lidí z Komenského okruhu. Osobně jsem ocenil některá portrétní plátna, kromě originálu stojícího Karla Staršího ze Žerotína či českého exkrále Fridricha Falckého v exilovém období jsem se tu poprvé mohl podívat do očí Ladislavu Velenovi ze Žerotína, předákovi českého pobělohorského exilu, jehož originální barevný portrét jsem dosud neviděl. Triumf vítězné habsburské moci tu dokumentuje

rozsáhlý obraz se Staroměstskou exekucí ze sbírek zámku v Rychnově nad Kněžnou. Samozřejmě je tu galerie dalších postav, Habsburků, dobových evropských panovníků a politiků i učenců a intelektuálů Komenského doby. Zaujal mne pěkný obraz Bohuslava Balbína, který byt' jezuita si Komenského velmi cenil. Zde prezentováno vydání Komenského Januy pražskými jezuity (1661) je sice kuriózní, ovšem bez bližších údajů o autorovi. Už se ale v popisích nedozvíme nic o nemožnosti vydávat Komenského díla v Čechách až do konce 18. století (takže ta jezuitská „tolerance“ měla přísné meze, vždyť i Balbínova chvála Jana Amose spatřila tiskem světla sto let po svém napsání). Při prohlídce výstavy jsem také nabyl dojmu, že se toho na návštěvníka valí až příliš. Dobře nechápu, proč bylo nutné vystavovat množství kalichů a podobných uměleckořemeslných exponátů. Součástí výstavy jsou vlastně i další paralelní expozice, jednak výběr holandských válečných scénérií a krajinek (vesměs s jedná o domácí výpůjčky), mezi nimi zaujme domácího návštěvníka slavné Snayersovo plátno s bitvou na Bílé hoře, a dále pěkná kolekce zbroje a zbraní z třicetileté války. To by ovšem vyžadovalo ještě další návštěvu. Je to ovšem o tom, čemu dá návštěvník přednost – Komenskému nebo umění, obojí se nedá plnohodnotně vnímat a zvládnout. Tím nechci nesporný „umělecký dojem“ výstavy snižovat. Jedná se nepochybně o jedinečný výstavnický počín (další Komenského výročí není na obzoru). Zkušený autorský tým, jehož mnozí členové z okruhu Národní galerie se podíleli již v minulých dekádách i na podobných výstavách o době a umění raného novověku (Valdštejn, Rudolf II., baroko), předložil veřejnosti úspěšnou výstavu, v níž – dle mého soudu – je ale Komenský zastíněn nákladnou umělecko-historickou prezentací až exhibicí. Co se týče odborného komeniologického přínosu k 350. výročí Komenského úmrtí (15. listopadu 1670), hodnotím výše skvělou výstavu na podzim loňského roku pod patronací AV ČR na Národní třídě na podzim loňského roku „J.A.K. Komenský v kulturách vzpomínání“ (viz recenze v BOH 2/2020, s.129-131), připravenou týmem kolem Vladimíra Urbánka, patrně našeho nejlepšího komeniologa střední generace.

Jan Kumpera